

superstis testa, in qua hauriri possit aqua, aut modicum quid igniculi. Et quia factus est vas immundum, ideo ascenderit ad Assyrios imitantes onagram solitarium: **87** nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate sua, et educti in captivitate, quos propheta plangit et dicit: *Ephraim munera dederunt Assyriis, et conduxerunt mercede amatores suos, de quibus scribit Ezechiel Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes amatoribus tuis (Ezec. xvi, 32), et contrario factum est in te. Cumque dederit dona gentibus, et mercede ad auxiliandum sibi conduxerint nationes congregabuntur ad pugnam, et vinciti pariter abducentur. Et quia amant offerre adversariis munera. ideo paupserum beneficium consequuntur ut non solvant stipendia regi et principibus, donec perveniant in Assyrios, ubi nequaquam tributa, et stipendia dabunt ut liberi; sed redigentur in ultimam servitutem. De hereticis non ambigimus quin juxta errorem mentis suae cunctas ad Assyrios ascendere se putent, et non descendere. Unde dicitur ad eos per Isaiam: *Quid factum est tibi nunc quia ascendisti omnes in tecta vana (Isa. xxxii, 1) quorum Assyriorum princeps est sensus magnus. Unde in somnietis germinavit Ephraim, praesumptione sui aestimas se crevisse. Sive onager factus est solitarius, ut non Ecclesiae consista, sed diaboli deserta penetraret. Amavit munera pro errore suo, ipse sibi premia reponitens, sive turpis lucri gratia omnia faciens. Vel certe dedit amatoribus suis demoniibus munera atque mercedes, et cum hoc fecerit, traderet gentibus. Sicut enim nationes corporalia simulacra venerantur: sic isti idola deo putant, quae de suo corde fluxerunt, et ideo reputantur in numero nationum. Sin autem, inquit, nunc, et in praesenti saeculo egerint penitentiam, et susceperim eos cessabunt parvum super se regem constituere et principes ejus. Ut intelligamus parvum regem diabolum, ad distinctionem magni regis, qui societatem cum Belial habere non potest; sed statim ut receptus fuerit, de corde credentium fugat parvum regem et principes ejus. Juxta Hebraicum autem congregabuntur in Ecclesia Dei qui fuerant antea dispersi, de mercede sibi conduxerant nationes, et quiescent ab opere regis, **88** super quo Apostolus scissos ab Ecclesia increpat, dicens: *Sine noce regnatis: atque vinam regnetis (I Cor. iv, 8),* et a principibus quos habent in synagoga diaboli constitutos**

(a) Est hoc alterum inepti glossatoris commentum in Palatinis mss., *facta sunt ei altaria delicta, pro delicta, contra Graeci textus fident eis: ἀρτίαις ἑβραίων αὐτῶν θυσιαστήρια ἕγαγον.*

(b) Intereserunt hoc quoque loco Palatini mss., *altaria delicta, pro quibus reponendum ex Graeco sit, altaria delicta, θυσιαστήρια τῶν ἁμαρτιῶν.* Hunc praeterea versiculum cum ex Hebraeo, tum ex LXX superiori proposito jungunt, sicut post verba *retraheret ad salutem*, Hieronymianam expositionem continent: *Scribam, inquit, eis rursus leges, quas primum dederam per Moysen. Sed, etc.*

(c) Vitiose erat, *sed et ethnicorum.* Porro Victorius:

(Vers. 11.) *Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum facta sunt ei arae in delictum. LXX: Quia multiplicavit Ephraim altaria: in peccatum (a) sunt et altaria delicta.* Ducti aut, in captivitate cessabunt paulisper ab opere regis et principis. Et hoc patienter quia Ephraim principes eorum multiplicavit altaria, non in quibus immolaret Domino, sed in quibus peccatis peccata conjungeret: quae altaria, id est, arae venturur ei in delictum, ut quanto plura fuerint, tanto illius scelera multiplicentur. Deinde ut supra dixerat: *Quid faciam tibi, Ephraim quid faciam tibi, Juda?* velut ambigens et requirens quo medicamine sanaret infirmum, et quibus consiliis peccantem retraheret ad salutem.

(Vers. 12.) *Scribam ei multiplices leges meas, quae velut alienae reputatae (Vulg. computatae) sunt: hostias offerent (Vulg. offerent) immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas. LXX: Scribam eis multitudinem: legitima ejus in aliena reputata sunt altaria (b) quia si immolaverunt hostias, et comedierint carnes, Dominus non suscipiet eas: quas prius dedit ram per Moysen. Sed quid prodest ultra alias scribere, cum contempserit eas quas ante suscepit? Annon contemptus Dei est, quando, me jubente, ut unum in Jerusalem esset altare, pro omnibus montes et colles idola fabricati sunt, quibus irritarent Dominum? Altaria quoque idcirco fecerunt, non ut mihi placerent; sed ut multis hostiis immolatis, carnes earum comederent, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio: *Amen, amen dico vobis, quae ritus me, non quia vidistis signa: sed quia manducaestis de panibus, et saturati estis (Joan. vi, 16).* Omne enim studium victimarum in eo habent ut deorent hostias, non ut per eas placeant Deo: nec suscipiet eas Dominus quas non illi, sed suo ventri immolaverunt et gutturi. Unum autem esse altare in Ecclesia, et unum fidem, et unum baptisma apostolus docet (*Ephes. iv*), quod haereticis deserentes, multa sibi altaria **89** fabricati sunt, non ad placandum Deum, sed in delictorum multitudinem. Propterea leges Dei accipere non mereantur, cum eas quas acceperant, ante contempserint. Et si quid dixerint de Scripturis, nequaquam divinis verbis, sed (c) ethnicorum sensibus comparandum est. Isti multas immolant hostias et comedunt carnes carum unum Christi hostiam deserentes: nec comedentes ejus, carnem cuius caro cibus crediturum est. Quidquid fecerint, sacrificiorum or-*

Placuit, inquit, haec verba ante lectorum oculos ponere, ut ex his quilibet discernere possit, quam apposite novatores nostri temporis in praeceptis illis haereticis Hieron. describit. Nostri tamen tanto illis peiores sunt, quanto sacrificium, quo terrarum orbis nunquam caruit, ab Ecclesiis tollunt: Christianique incruentam victimam, mente tantum agitant, dum etiam reipsa offerendam contendunt: contra illud quod Christus ipse in Apostolis nobis praecipit, cum dicit: *Hae quotiescumque feceritis, in mei memorem facietis.* Audis etiam veram Christi carnem in Eucharistiae sacramento non sumere, non umbram illius, aut figuram, ut iidem blasphemant.

dinem ritumque simulates, sive dederint elemosynam, sive pudicitiam reprobant, sive humilitatem simulent, fictisque blanditiis simplices quosque decipiant, nihil de hujusmodi sacrificiis Dominus suscipiet.

(Vers. 13, 14.) *Nunc recordabitur iniquitates (Vulg. iniquitates) eorum, et visitabit peccata eorum: ipsi in (Vulg. ad) Aegyptum convertentur, et oblitus est Israel factoris sui, et edificavit delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas, et mittam ignem in civitate ejus, et devorabit aedes illius. LXX: Nunc recordabitur iniquitates eorum, et ulciscetur injustitias eorum: ipsi in Aegyptum conversi sunt, et oblitus est Israel eum qui fecit illum, et edificaverunt delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas [Al. muratas], et emittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta ejus. Inter ἀνομιὰν, id est, iniquitatem, et peccatum, hoc interest, quod iniquitates ante legem, peccatum post legem est, et qui permanent in delictis, iniquitates eorum Dominus recordabitur, quas ante legem commiserant: peccatorum autem non recordabitur, sed faciet ultionem. Ideo autem et veterum iniquitatem recordabitur, et peccata pristina visitabit: quia in Aegyptum sunt reversi, vel auxilia postulantes, vel eosdem colentes deos, in quibus prius erraverant, ἀνομιὰν et πνεῦμα. Oblitus est enim Israel factoris sui, et edificavit delubra in excelsis, totos colles et montes, et umbrosas arbores, Baal et Astaroth, et **90** aliis idolis consecrans. Judas quoque intelligens Israel de Dei amore recessisse, et visitata eorum peccata esse, non est conversus ad Dominum, sed in urbium munitione confisus est, quas Dominus destructurum esse se dicit, (a) et usque ad fundamentum illius voraturum. Illius, haud dubium, quin Judam [Al. Juda] significat: licet quidam fundamenta eorum, id est, urbium pro illius legant. Secundum autem anagogem iniquitates, id est, ἀνομία: et ἀδικία: vocantur, quas ante baptismum commisimus, et quae nobis in baptisate sunt dimissae: peccata autem quae post baptismum egimus, de quibus et in psalmo scriptum est: *Beati quorum remissa sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Ps. xxxi).* Quae omnia imputabuntur haereticis ut et veteres iniquitates, et nova eis peccata reddantur. Qui enim de Aegypto exierant per confessionem Christi, perfidia in Aegyptum sunt reversi. Oblitus est Israel factoris sui, et Creatore contempto, alium sibi finxit dominum: Judas quoque, id est, vir Ecclesiasticus, in malis operibus, vel in sanctorum Scripturarum interpretatione perversa, edificavit sibi urbes munitas, non auxilio Dei, sed artificii [Al. artificis]*

(a) In uno Palat., *destructurum esse se dicit us, ne ad fundamentum illius voraturum aedes.* Illius haud dubium, etc. In altero, et usque ad fundamenta voraturum, etc.

(b) Corrupte haec tenens editi scribunt βασις: et jam non magnas domos, sed grave quid notant: non enim a βασις, sed a βασις, vocabulum istud deducitur. Errorem hunc nos alibi cavimus, docente ipso Hieronymo epistolae ad Principium num. 14 de ps. xlvj, ubi, *Pro eo, inquit, quod nos transtulimus, a domi-*

mandatio: quia Dominus igne sui spiritus succensurum esse se dicit, et devoraturum (b) βασις: ejus, id est, magnas et in modum turrim edificatas domos: et fundamenta male posita subversurum, ne possint sacrilegia contra Deum delubra construere. Quidam urbes a Juda munitas in bonam partem accipiunt, et illud quod huic sensui contrarium videbatur: *emittam ignem in civitates ejus, et devorabit aedes illius,* ita temperare nituntur, ut postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte est, destruat. Quod juxta LXX interpretes legitimus, et in Assyriis immunda comederunt, in Hebraico non habetur, et idcirco obelo praenotandum est. Possumus autem **91** dicere, quod desiderantes Aegyptum Israelitae, capti ab Assyriis, ibi immunda comederint, juxta Ezechielem, quis eos in Chaldaea idolothya comedis describit (*Ezec. iv*): et in tantum idolorum polluta sordibus, ut humano stercori comparantur. Haereticis quoque, quorum principes sunt Assyrii (de quibus crebro diximus), comedunt apud eos immunda, dum illorum sordibus inquinantur.

(Cap. IX. — Vers. 1, 2) *Noli letari, Israel: noli exultare sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis. LXX: Noli gaudere, Israel, et noli letari sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti munera super omnem aream tritici. Area et torcular non cognovit eos, et vinum mentium est illis. Qui a Deo recesserunt, cum in profundum venerint peccatorum, et desperaverint salutem suam, universa contemnent (*Prov. xviii*). Denique et Israel recedens a lege Dei, et colens idola, ex multis gentibus unam gentem esse se dicit: gaudens et gratulans quod a Dei notitia recesserit, et sit gens mixta cum caeteris, et propterea nunc corripit eos, et dicit: Ne gaudes, ne leteris, nec putes te talem esse, ut super caetera nationes. Aliter enim nesciens Deum, aliter punitur recedens a Deo, quia servus qui se ultatatem domini sui, et non facit eam, vapulabit (Luc. xii). Mercedem fornicationis tuae areas multas et torcularia reputas, ut rerum omnium abundantia fruereris: ideo area et torcular, triticum vinumque non facient, et mentietur eis torcular, sive negabit vinum suum, quo se inebriandos putabant. Legimus sub Achab rege Israel, et Elia propheta, famem gravissimam fuisse in Samaria: ita ut matres filiorum suorum cadaveribus vescerent (*III Reg. v*). Eo tempore, juxta litteram, area et torcular non pavit eos, et vinum mentium est eis, et in egestate tabuerunt. Dicitur bus eburneis, quia in Graeco scriptum est, ἀπὸ βαβύλων ἔλεφαντινοῦ, quidam Latinarum obverbi ambiguitatem, a gravibus interpretati sunt: cum βαβύς verbum sit ἐπιγύριον Palestine; et usque hodie domus ex omni parte concludit, et in modum edificate turrim ac murum publicorum, ἐβύς appellantur. Vide quae in hunc locum fusius annotavimus.*

(c) Victor. ex quatuor Florentiae codicibus, et Vulgata editione, *vapulabit multis.*

et ad hereticos, ne exsultent atque lætentur, et putent se cæterarum similes nationum. Ille enim **92** non crediderunt in Deum; isti vero sub nomine Dei idola colunt, et fornicantur a Deo suo: et plures sibi areas, et torcularia infinita multiplicant, et comedunt triticum, de quo efficitur panis luctus, et bibunt vinum Sodomorum, quod cum aspidum felle calcatur. Et quia sibi plura torcularia, et multas areas prepararunt: idcirco de vera et de una area, et de torculari quod calcavit Dominus Jesus, non vescuntur, et non bibunt; sed quodcumque se habere putaverint, mendacio depravabitur.

(Vers. 3 et 4.) *Non habitabunt in terra Domini, reversus est Ephraim in Egyptum, et in Assyriis pollutum comedit: Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium, omnes qui comedunt [Vulg. comedunt] illum, contaminabuntur, quia panis eorum, animæ ipsorum, non (a) intrabunt in domum Domini. LXX: Non habitaverunt in terra Domini, habitavit Ephraim in Egypto, et in Assyriis immundum comedit: non liberaverunt Domino vinum, nec plauerunt ei sacrificia eorum: (b) quasi panis luctus ejus: omnes qui manducaverint ea, contaminabuntur; quia panes animarum eorum non intrabunt in domum Domini.* Non solum area, et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est in terra Israel, quando per triennium, et menses sex cuncta (c) perierunt, sed et ipsi habitatores recedent de terra Domini, et ducentur in terram alienam, ne habitent in terra sancta quam suis fornicationibus polluerunt. *Reversus est, inquit, Ephraim in Egyptum, et in Assyriis pollutum comedit.* De hoc loco quidam supra addiderunt: *et in Assyriis pollutum comedit, quod in Hebraico non habetur, de quo jam diximus.* Nam autem fuerint in Chaldaea absque templo et absque altari, non libabunt Domino vinum, sed demonibus, et non placebunt ei, qui libant diis alienis, et qui in captivitate retinentur atque in Assyriis idolothya comedunt, et quasi panes lugentium sunt. Non est enim licitum de sacrificiis comedere lugentium, et si comederit, immundum fiet quod licite oblatum est. Lugentium **93** *omnes Græci (δυσπόδιστα) vocant, nos parentalia possumus dicere, ab eo quod parentibus mortuis immolentur. Et non solum qui obstulerit, sed etiam qui comederit de hujusmodi cibis immundus erit: panis enim eorum, hoc est cibus quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ de-*

structa est, quæ Babylonio igne succensa est; sed (a) Victor substituit minori numero, intrabit, ex Vulgata editione, et Hebraico לא יבוא: intellige autem, inquit, de pane. Unde Hieronymus: Panis eorum. hoc est cibus, quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quæ destructa est. Apud LXX enim legitur, non intrabit, et hoc, quia transtulerunt panes.

(b) Palatini mss. quia panis luctus eis. Et vero eis, pro ejus, ad Græcum ἀσπίς, placet magis.

(c) Ita Victor, ex quatuor Florentium mss. Antea, quod et Mariani, reitunt, perierint.

(d) Non immuto, quod vulgati omnes libri præferunt; verius tamen id puto esse, quod nostri habent

*erit anime eorum. Et est sensus, suæ glaci, et sua provident voluptati; cæterum mihi non placet, polluta. Non habitabunt in terra domini, qui ab Ecclesia recesserunt, et reversi sunt mente in Egyptum, et Assyriorum, id est, demonum comedunt [Al. comederunt] sacrificia: nec libant Domino vinum quod inebriati sunt in luxuria, et non placent ei nec illa quæ offerunt, nec ipsi qui offerunt. Sacrificia hereticorum panis luctus est et lacrymarum: omnia enim quæ faciunt vertentur in fletum. Nec audire poterunt: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur (Matt. v. 5); sed contrario audient: Væ identibus, quia ipsi lugebunt (Luc. vi. 25).* Quidquid offerunt non Deo, sed mortuis offerunt: his videlicet qui scleratas hæreses confinxerunt; et quecumque contra Deum comederit victimis, contaminabitur, Cæci in foveam ducentur a cæcis. Quidquid fecerint, deliciarum causa faciunt, ut populum decipiant, ut domos devorent viduarum. Panem luctus possumus dicere, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum: qui panis non ingreditur in domum Dei: hereticorum enim conciliabula, non domus Dei appellantur, sed spelunca latronum.*

*(Vers. 5 et 6.) Quid facietis in die solenni, in die festivitatis Domini? Ecce enim profecti sunt a vastitate: Egyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum utique hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum. LXX: Quid facietis in die conventus, et in die solennitatis 94 Domini? Ideo ecce ibunt de miseria Egypti, et suscipiet eos Memphis, et sepeliet eos Machmas, argentum eorum interitus possidebit, spinæ in tabernaculis eorum. Cum venerit, inquit, dies captivitatis et savissimus hostis ingruerit, quæ mea solemnitas est? quæ ego placabilem habeo hostiam? quia me de meis hostibus vindicet, et injuriæ ponit modum, et flagellat impios filios. Quid igitur facietis in die festivitatis Domini? Respondete. Illis que tacentibus, sibi ipse respondet, immo quæ facturi sint, divinis oculis intuetur: Ecce, inquit, miseria et vastitate prementibus, et Assyrio atque Chaldoeo captos ligare cupientibus, ad Egyptum confugerunt. Ibi Memphis sepeliet eos, quo eo tempore erat metropolis Egypti, atque omnes Alexandria, quæ prius appellabatur No (Νε), ab Alexandro Macedone et magnitudinem urbis et nomen accepit. Quod autem in Septuaginta dicit, *sepeliet eos Machmas*, in Hebræo non habetur; sed (e) *MAMAD* (מאמאד), quod appellatur *desiderabile*. Ex quo perspicuum est,*

*ms. ἀσπίδιστα, quo nomine silicernia, seu cænas funebres, Græci appellant; Latini parentalia. Econtra *δυσπόδιστα* an hoc intellectu a bono aliquo Scriptore umquam usurpatum sit, atque omnino an Græcum sit verbum, dubito. Certe alibi Hier. *πεπιδυστω* vocabulo continuo utitur. In Commentariis in Jer. cap. xv: *Moris est, inquit, lugentibus ferre cibos, et preparare convivium, quæ Græci ἀσπίδιστα vocant, et a nostris vulgo appellantur Parentalia, eo quod parentibus justa celebrantur.**

(e) Nomen Mamach sive Mamachas restitui in contextu Septuaginta Interpretum, ac in Commentario S. Hieronymi, apud quem vitium inveniri propter

*falsos eos esse similitudine litterarum DALETH (ד) et CHAPH (כ) et pro Mamad, quod (a) omnes desiderabile transtulerunt, putasse Machmas Egypti civitatem esse. Possumus hoc quod dicitur: *Ecce enim profecti sunt a vastitate, Egyptus congregabit eos Memphis sepeliet eos*, et de tribu Juda accipere: quando, interfecto Godolia ab Ismaele, quem Nabuchodonosor terra præposuerat, reliquæ populi cum Jeremia propheta ad Egyptum transfugerunt, et ibi persequentibus postea Chaldeis, vel capte sunt, vel sepulta (IV Reg. xxv). Desiderabile autem argentum eorum, quod urtica possedit, villas et omnia ornamenta villarum intelligimus, quæ pretio emuntur argenti. Quodque sequitur, *lappa in tabernaculis eorum*, longam significat vastitatem, ut ubi quondam domus eorum erant ibi lappa et urtica nascitur **95** ac spinæ. Dicitur et ad hereticos: *Cum dies solennis advenierit, quid facturi estis? Pro die solenni, Aquila interpretatus est, tempus.* Ex quo manifestum est, non festum diem sonare, sed tempus retributionis, statim enim sequitur: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuæ.* Ecce vastati estis a multis hostibus: Assyrii vos Chaldaique jugularunt, Iugistis ad sæculum, et cæteris estis nationibus comparati: ibi vos Memphis sepeliet, quod interpretatur *ex ore*; et est sensus: juxta vestras blasphemias recipietis, et quod locuti estis, in supplicio sentietis: desiderabilia, hoc est, dogmata quæ vobis artificii composueratis eloquio, quod interpretatur argentum possidebit urtica, quæ vos æterno ardore consumet: et erit lappa vel spina in tabernaculis vestris, spinæ quippe orientur in manibus eorum, qui inebriati sunt calice Babylonio (Jer. li). Et in Evangelio legimus, turpes cogitationes et curas hujus mundi, et inherentia vitia, spinas appellari, quæ (b) surgentia in herbis frumentis suffocent (Matth. xv).*

(Vers. 7.) Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: et scilicet, Israel, stultum prophetam, insanum virum spiritualem propter multitudinem iniquitatis tuæ et multitudinem amentie. LXX: Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuæ, et affligetur Israel sicut propheta insanians, homo qui habebat spiritum, propter

*ignorantem in lingua Hebræa; nisi enim hoc modo legerimus, inepta erit atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit: Septuaginta deceptos fuisse similitudine litterarum *daleth et chaph*.*

Ergo pro Mamad ממואד legerunt Mamach ממוחך et non Machmas ממוחש eum Schia in fine, quod elementum nullam habet similitudinem cum Daleth Porro in libro Locorum Hebraicorum, idem nomen scribitur Græce Μάγυς et Latine Machaas. Unde exploratum nobis est vocem hanc ubique apud LXX depravatam fuisse: cum pure legatur in libro Hebraicorum Nominum S. Hieronymi hic in cap. ix. Osee. Mart. Martianæus, nullo quidem suffragante ms. libro, hic et superius continenter, Mamachas supposuit, pro Machmas, aut Magmas. Una hæc illi mutandi nominis causa fuit, quam pluribus in Notis exaggerat: quod nisi hoc modo legerimus, inepta erit, atque veritati contraria observatio S. Doctoris, qua nos docuit LXX deceptos fuisse similitudine litterarum, Daleth, et Chaph כ ד unde pro ממוחך Mamad,

*multitudinem iniquitatum tuarum, multiplicata est amentia tua. Et in hoc loco error est solitus: ubi enim nos interpretati sumus, *scilicet israel*, hoc est, Israelite, et in Hebræo legitur *JADAU* (יָדָו), Septuaginta transtulerunt *affligetur*: non litteram *VAU* putantes, et pro *DALETH* legentes *RES*: quorum alterum scientiam, alterum afflictionem, vel malitiam sonat. Venerunt igitur dies visitationis, de quibus supra (Vers. 5) dixerat: *Quid facietis in die solenni, et in die festivitatis Domini? Venerunt dies retributionis.* Israel, nunc tua verba cognosce, qui prophetam tibi vera dicentem, et prophetantem Spiritu sancto, stultum et insanum vocabas, juxta illud quod in Ramoth Galaad principes locuti sunt ad Jehu: *Quid venit ad iste vesanus (IV Reg. ix. 14)?* Igitur propter multitudinem **96** iniquitatum tuarum, quibus in scelere diu debacchatus es, non prophetam meum, sed te insanum esse cognosce, qui ad hoc laborasti, ut mea verba calcareas. Pro amentia, Aquila verit *ἐγκόρυον*, quam nos vel *tracundiam*, vel *memoriam doloris*, in Latino possumus dicere. Diem ultionis et retributionis, quidam interpretantur diem iudicii, quando affligetur Israel, qui nunc Deum se videre jactat, et non sancto Spiritu regitur, sed demoniaco in partes varias circumfertur, nesciens quid loquatur: dicens Dei Filium creaturam, sanctum Spiritum Deum negans. Et rursum alium Deum bonum alium mundi asserens creatorem: quorum vesania multiplex est, quia et iniquitates fuere quamplurimæ. Quem nos stultum prophetam diximus, septuaginta pseudopphetam interpretati sunt. Et ne eadem sæpe repetentes, videamus lectoris prudentiam diffidere brevier admonemus, quidquid de Israel et de Ephraim in hoc propheta dicitur, ad hereticos esse referendum, qui vere insanantes, contra Deum loquentur mendacia.*

(Vers. 8. et 9.). Speculator Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinæ super omnes vias ejus, insaniam in domo Dei ejus, profunde peccaverunt: sicut in diebus Gabaa, recordabitur iniquitates eorum, et visitabit peccata eorum. LXX: Speculator Ephraim cum Deo propheta: laqueus tortuosus super omnes vias ejus, insaniam

legerint ממוחך Mamach. Scripsisset igitur ipse etiam Mamach, non Mamachas. Profecto si semel ex præconcepta opinione liceat Scriptoris sui textum immutare, nihil non pro hominum captu religendis auctoribus liceat. Nos veterem lectionem, quæ omnium quoque mss. est, restitulumus, maxime cum in ipso archetypo Græco constanter sit Μάγυς: neque porro dixerit Hieronymus, si quam pro Daleth Septuaginta accedere, in prima posuerint, an altera syllaba.

(a) Vocem, omnes, quam temere Martian expunxit, mss. nostri post Victorium restitunt. In hisdem paulo post, desiderabile autem argenti.

(b) Palatini, mss. que turgentia et in herbis, etc. (c) Iidem mss. Scito, Israel, et stultum: et paulo post, multitudo amentie.

(d) Interserunt juxta Vulgatam, Palat. mss. factus est. Porro pro iniquitates, Victorius rescribit iniquitatis, in gignendi casu, ex eadem Vulgata, atque Hebraico. Leviora quadam nos infra emendamus.

in domo Dei confixerunt: corrupti sunt secundum dies colli: recordabitur iniquitates eorum, ulciscetur super peccata eorum. Ideo Deus principes dedit, ut populum corripere delinquentem, et ad rectum iter retraherent: unde et ad Ezechiel loquitur: *Speculatorem teli domi Israel (Ezech. v, 17)*. Ergo Jeroboam quasi speculator datus in populo est, et quasi propheta cum Deo meo, hoc est, cum Deo, qui hæc Osee loquitur. At ille iuxta id quod supra scriptum est: *Laqueus factis speculationi, et recte expansum super Thabor, et victimas declinatis in profundum*, etiam nunc populi Israel laqueus appellatur, eo quod omnes in laqueo ejus corrumpantur, maxime enim insaniam in domo Dei posuerit, sive confinxerit, id est, in Bethel vitulum aureum **97** fecerit, hoc enim interpretatur domus Dei: et tam profunde in scelere peccaverit, si que et impietatis baratrum sit demersus, ut vincat scelus, quod quondam gestum est in Gabaa, quando uxorem levitæ revertentis de Bethleem illicite necare concubitu (*Judic. xix*). Postumus dies Gabaa et illud tempus accipere, quando pro Deo elegerunt sibi regem de urbe Gabaa, id est, Saul. Et multo nunc eos dicit majora peccasse, eligendo Jeroboam et adorando idola, quam eo tempore, quo elegerunt Saul: hic enim schismati etiam idololatria copulata est: ibi vero Dei cultus permissus in populo. Ideo recordabitur iniquitates eorum, qui nunc per patientiam putatur oblitus, et visitabit [Al. visita] peccata eorum, et vulnera, quae longo tempore computraverunt. Veteres scrutans historias, invenire non possum scidisse Ecclesiam, et de domo Domini populus deduxisse, proter eos qui sacerdotes a Deo positi fuerant et prophetae, id est, speculatores. Isti ergo revertuntur in laqueo tortuosum, in omnibus locis ponentes scandalum, ut quicumque per vias illorum ingressus fuerit, corruat, et in Christo stare non possit, variisque abducatur erroribus, et semitis tortuosis ad precipitia deferatur. Hi sunt speculatores Ephraim, qui insaniam in domo Domini confixerunt, hoc est, in Ecclesia, sive in Scripturis sanctis, perverse eas interpretantes, vel certe in unoquoque credentium, qui domus Dei rectissime nominatur. Propterea corrupti sunt, et interierunt juxta dies collis, quando iniquitatem in excelsis locuti sunt, et ascenderunt in teſta vana. Recordabitur Deus iniquitatis eorum, per quam inique gesserunt in proximum, educentes eum de Ecclesia, et visitabit peccata eorum, quibus in suas animas peccaverunt. Hoc est quod in psalmo legitur: *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi (Ps. cxxxix, 6)*. Nisi enim quis Dei viderit semitam, id est, Christi nomen audierit, non ingreditur per eum. Ideo et heretici sub nomine Christi juxta semitam ponunt laqueos, ut qui

(a) Omnia corruptum veteres editiones, ubi occurrit nonnulla lectionis difficultas. Hoc igitur reclamantibus mss. codicibus turpem hujusmodi ac falsam retinent lectionem. Denique interpretatur Beelphegor, idolum, tentiginis habens in ore, id est, in summitate pellem. Quod quam sit absurde positum cum ex etymologia nominis Beelphegor, tum ex consequenti

in Christo calcare se credit, de quo legitimus, quod ipse sit via, calcet et in eorum laqueis, qui insaniam in domo Dei confixerunt.

(Vers. 10, 11.) *Quasi uvas in deserto inveni Israel, 98 quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum, ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et alienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt. LXX: Sicut uvam in deserto inveni Israel, et sicut ficum in arbore ficus temporanea vidi patres eorum, ipsi autem ingressi sunt Beelphegor, et alienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles sicut dilecti. Pro quo in aliis exemplaribus legitur: et facti sunt dilecti, quasi abominabiles, quod magis congruit veritati. Cum omnis orbis esset desertus, et Dei notitiam non haberet, inveni, ait, populum Israel quasi uvam in solitudine, et quomodo eum inveni, dilecti: Sicut prima poma ficulneæ, in cacumine ejus vidi patres eorum. Ergo in Abraham, in Isaac, et Jacob inventus est populus. Et nota proprietatem, parentes videntur, populus in venit et in utroque vinea est, et ficulnea, sub quibus requiescere dicitur qui confidit in Domino. Ipsi autem educti de Aegypto, fornicati sunt cum Madiantibus (*Num. xxv*), et ingressi sunt [Al. egressi] ad Beelphegor idolum Moabitarum, quem nos Priapum possumus appellare. (a) Denique interpretatur Beelphegor, idolum tentiginis, habens in ore, id est, in summitate, pellem: ut turpitudinem membri virilis ostenderet. Et quia intraverunt ad Beelphegor, idcirco alienati sunt a Deo, confusionis suæ, id est, idolo mancipati, ut propter quod recesserant a Deo, illud colerent, secundum quod scriptum est: *A quoniam quis superatur, hujus et servus est (II Petr. 1, 19)*, et sicut galæ servientes, habent ventrem Deum (*Philip. iii*): ita qui libidini deserviunt, habet Deum Beelphegor. Et facti sunt, inquit, abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt, juxta illud quod scriptum est in Psalmis: *Similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis (Ps. cxxxiv, 18)*, non ut solum idololatræ, sed idola nuncupantur. Dicente autem Domino in passione sua: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum (Isa. lxiii, 3)*. Et in Psalmo: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus (Ps. ii, 1)*. Cum omnis mundus teneretur in peccato, et gentes ignorarent Deum, et Israel repulisset quem ante cognoverat, primum in apostolis, et in apostolicis viris, invenit Dominus Israel **99** populum Christianum, et sensu videntem Deum et dulcissimum eorum satiatum est fructibus, uva et ficu, quæ si in deserto inveniatur, et necdum maturo tempore, ob raritatem majoris sunt gratiæ. Ipsi autem, hoc est, Israel, qui sibi Christianum nomen assument, (neque enim de patribus intelligendum est), intraverunt ad idolum*

commentario, ubi dicitur, intraverunt ad idolum Beelphegor, quod habet in ore pellem, manifeste declarat. Ergo Beelphegor non interpretatur, tentiginis habens in ore: sed erat idolum tentiginis, quod propter nomen בעל-פגור Beelphegor, interpretatur habens in ore pellem. MARR. — Nostris mss., id est idolum tentiginis.

Beelphegor, quod habet in ore pellem. Quidquid enim loquitur hereticus, mortiferum est, et a vivente Dei sermone sejunctum. Sive intraverunt ad libidinem: difficile est enim hereticum reperire, qui diligit castitatem, non quod eam præferre desistat in labiis (sed quod non servet in conscientia, aliud loquens, et aliud faciens; unde et abalienati sunt a Deo, et habent gloriam in confusionem suam, et facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. Si autem voluerimus legere, facti sunt abominabiles, sicut dilecti, quod tamen in Hebraico non habetur: dicemus ita factos esse gentiles, qui sunt abominabiles, quomodo et heretici qui prius diligebantur in patribus, hoc est, ut et hi, et illi pariter abominabiles sint et culpæ rei.

(Vers. 12.) *Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum a partu, et ab utero, et a conceptu: quod et si enutrierint filios suos, absque liberis eos factam in hominibus. Sed et vix eis cum recessero ab eis. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: et Ephraim educeat ad interfectorem filios suos. LXX: Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum in partu, et in parturitionibus et conceptu: quia etiam si enutrierint filios suos, sine filiis erunt in hominibus: quia et vix eis est: caro mea ex eis. Ephraim, sicut vidi, in captivum præbuit filios suos: et Ephraim, ut educaet ad interfectorem filios suos. Multum in hoc loco inter se discordant interpretes. In eo enim loco, in quo nos diximus, vix eis cum recessero ab eis, Septuaginta et Theodotion transtulerunt, vix eis, caro mea ex eis: quaerens quæ causam cur sit tanta varietas, hanc mihi videri reperisse: *Caro mea*, lingua Hebræa dicitur נאסאנא (נאסאנא): rursum si dicamus, recessio mea, sive, declinatio mea, dicitur נאסאנא (נאסאנא). Septuaginta igitur et Theodotion pro eo, quod est recessio mea, et declinatio mea, verterunt, caro mea. Rursum ubi nos posuimus: *Ephraim, ut vidi, Tyrus erat*, **100** Septuaginta interpretati sunt, *tripax*, id est, venationem, sive captivam: Aquila et Symmachus et Theodotion, *petram durissimam*, id est, silicem, quæ lingua Hebræica appellatur סלע (סלע); quod silegamus sor, Tyrus dicitur. Putantes autem Septuaginta interpretes ob litterarum similitudinem RES et DALETH, non esse RES, sed DALETH, legerunt SUD, id est venationem, sive captivam, unde et BETHSAIDA (בית-סאידא) domus dicitur venatorum. Diversitatem interpretum diximus: revertatur ad sensum. Ephraim, id est, decem tribus, quasi avis avolavit in captivitatem, et de suo recessit loco. Avem autem appellavit, ut velocem in Babylonem transitum demonstraret. Sin autem legerimus, quasi avis avolavit gloria eorum, hoc dicimus, quod Dei ab eis recesserit et avolaverit auxilium. Quodque sequitur, a partu, et ab utero et a conceptu, dupliciter intelligi potest, ut gloria quæ avolavit ab Ephraim, etiam a partu, et ab utero, et a conceptu eorum recedat, hoc est, deserat filios eorum, et posteros derelinquat. Aut certe dicimus,*

omnem gloriam Israel habuit in multitudine, et in eo se majorem arbitratus est Juda fratre suo, quia ipse decem tribubus, ille duabus præfuit. Unde Dominus loquitur, quod etiam si enutrierint filios, et liberorum multitudinem congregaverint, tradentur neci: et nunc eis verum incumbat vix, cum ab eis recesserit Deus. Et consequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui tunc desertus est: tam pulcher, inquit, erat, et sic Dei vallabatur auxilio, ut Tyrus quæ mari cingitur, vel certe, ut scopulus durissimus, qui fixus in terra, omnes contemnit procellas, et de turbinibus ventisque non curat. Ipse autem, id est, Ephraim, sive Tyrus, quæ erat fundata in maris pulchritudine [Al. plenitudine], educeat ad captivitatem filios suos. Multi hoc capitulum ad Azaelis tempora referunt, qui obseidit Samariam, et longo tempore afflixit fame, ut levius arborarentur obsessi gladio perire, quam inedia (*IV Reg. vi, vii, et viii*). Nos autem dicamus juxta tropologiam, Ephraim, id est, hereticos, quasi avem de Ecclesia recessisse, et omnem habere gloriam in partu, et in utero, et in conceptu, si multos genererint filios, quos Dominus comminatur, etiam si enutriti fuerint, et **101** puniendos, non ab alio quolibet, sed ab ipso Domino, quoniam filios fornicationis generarint, et verum illis sit vix, cum Deus recesserit ab eis. Simulque replicat qualis fuerit Ephraim: quando, inquit, in Ecclesia erat, ita sæculi hujus tentationibus, quasi Tyrus maris fluctibus tundebar, et tamen nihil adversi poterat sustinere, quia habebat fundamentum Christi, super quo edificata domus, everti non potest (*Math. vii*). Nunc autem filios suos educeat ad interfectorem: hoc est, ad diabolum. Et pulchre dixit, educeat, id est, de Ecclesia facit exire foras. Possumus filios Ephraim, cogitationes pessimas dicere, et contraria dogmata veritati, quæ interficit Dominus spiritu oris sui, et eos tales liberos habere non patitur, et æterno interitui derelinquit. Quod autem in Septuaginta legitimus, *Caro mea ex eis: Ephraim, quomodo vidi, in venationem præbuit filios suos, id est, intelligimus: Si Christus caput est corporis, id est, Ecclesie, omnes nos Christi et Ecclesie membra sumus. Qui ergo de Ecclesia recesserit, Christi corpus lacerat: igitur et Ephraim caro fuit et membrum Domini Salvatoris. Sed in venationem præbuit filios suos, in venationem autem eorum, de quibus scriptum est: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium (Psal. cxm, 7)*. Et eduxit de Ecclesia liberos suos, ad occisionem, sive ad vulnerandum: ut vulnerentur ab his qui mittunt ardentis sagittas, ut perciant pariter et exurant.*

(Vers. 14.) *Da eis, Domine: quid dabis eis? da eis vulvam sine fine [Vulg. liberis], et ubera arenita (a) LXX similiter. Si his quæ Deus pro benedictione donavit, male abutatur, et in contrarium quam ab eo data sunt convertantur, expedit ut auferantur a nobis. Denique lingua data est ad laudandum Domi-*

(a) Verba LXX similiter, quæ deerrant, ex nostris mss. suffecimus.

num Deum, et quæ bona sunt eloquenda: Si quis ea abutatur in blasphemiam, contra hunc Psalmistam Dominum deprecatur: *Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus justum iniquitatem in superbia et in abusione* (Ps. xxx, 19). Et in alio loco: *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam* (Psal. xi, 4). Quia igitur Ephraim gloriabatur in utero, et in conceptu, et in partu, et in populorum multitudine, **102** Propheta Dominum deprecatur et dicit: *Da eis, Domine, Sibi quæ ipse respondit: Quid dabis eis? et statim infert: Da eis vulvram sterilem, et ubera arentia*, ne habeant causas superbia, ut in quo sibi gloriari solent, in eo confundantur. Quod et de magistris contrariorum dogmatum intelligi posse, perspicuum est, qui in populorum multitudine gloriantur, et in iis liberis quos nutreant in interitum, ut educerent eos de Ecclesia et inducerent ad interfectorem. Tot enim diabolus jugulat, quod heretici in errore genuerint filios. De istiusmodi anima dicitur: *Beata sterilis immaculata, quæ non cognovit cubile in peccato* (Sap. iii, 12). Beatus est enim vir Ecclesiasticus, qui comparatione heretici in errore filios non procreavit. Et in alio loco legitur: *Melius est filios non habere cum virtute. Eæ iniquo enim concubuit semen peribit* (Sap. iv et iii, sec. LXX): et cum longi fuerint temporis, reputantur in nihilum et ignobilis in novissimis erit senectus eorum: fecunda enim impiorum multitudo ad nihilum est utilis; neque enim æstimare debemus, quod vulvam sterilem, et ubera arentia corporaliter deprecatus sit.

(Vers. 15.) *Omnes nequitiae eorum in Galgal: quia ibi exosos habui eos.* (a) LXX similiter. In Galgal Saul unctus in regem est, Samuele iram Dei populo nuntiante (I Reg. x). Ibi, inquit, exosos habui eos, et sibi regem hominem postulantes, a meo imperio recesserunt. Sive quia Galgala idololatriæ locus est, ubi omnia scelera commiserunt. Verum quia Galgala interpretatur *revelatio*, aut *κολοσσα*, id est, *volutabra*, omnes malitias hereticorum dicit eo tempore revelandas, cum eis dederit Deus vulvam sterilem et ubera arentia, et viderint ignominiam suam. Et qui se jactabant per superbiam, quod ad excelsa condescenderint, devolventur in terram, sive ad inferos pertrahentur. Vere heretici odio Dei digni sunt, qui loquuntur contra Dominum mendacium, de quibus dicit in consequentibus:

Propter multam adinventionum eorum de domo mea eiecimus eos. Non addam ut diligam eos: omnes principes eorum recedentes, sive inobedientes. (b) Quod et Septuaginta similiter. Et de hereticis quidem non est dubium, quin de domo **102** Dei ejecti sint,

(a) Eadem rursus verba, LXX similiter, suppleat nostri mss.

(b) Iterum et tertio addidimus e nostris mss. quæ decerant verba, *Quod et LXX similiter.*

(c) Victorius, *Veni et mox invenit*, ex Vulgata editione et Græco codice, cui lectioni, inquit, non solum impressa omnia sacrorum codicum exemplaria, sed etiam quæ sunt apud me collata mss. omnia

et non addat ut diligat eos, quando in errore permanserunt, omnesque principes eorum recedentes a Deo sunt, sive inobedientes, ut Valentinus, Marcion et ceteri. Possunt principes hereticorum demones dicere, qui vere a Deo recesserunt et appellantur principes, juxta quod Dominus loquitur in Evangelio: (c) *Veniet princeps hujus mundi, et inveniet in me nihil* (Joan. xiv, 30). Et apostolus adversus potestates, principatus et rectores tenebrarum istarum pugnare nos dicit (Ephes. vi). Quæretur autem juxta historiam, quomodo de domo sua eiecerit eos, id est, decem tribus, cum in domo Dei non fuerint? Sed domum Dei, vel terram sanctam appellabimus, in quam introducti sunt, vel falsum nomen Israelis vel quod ad eos quasi populum Dei mittebantur propheta. Quod autem non addat ut diligat eos, et omnes reges Israel a Deo fuerint recedentes, perspicuum est: usque hodie enim permanent in captivitate. Alii hoc quod scriptum est, *de domo mea eiecimus eos*, ad regnum Juda referri arbitrantur, quod et ipsi ducendi sint in captivitatem. Sed quomodo eis poterit adaptari, non addam ut diligam eos, cum postea Jersolymam sint reducti: et omnes principes eorum sint recedentes, cum legerimus David, Asa, Josaphat, Ezechiam, et Josiam reges fuisse justos? Unde ad Christi tempora transeundum, est quod ad adventu ejus ejecti sint de domo Dei, et nequaquam salventur ut Israel, sed ut populus Christianus. Unde et Dominus fecit sibi flagellum de funiculis, et eiecit eos de templo: quia domum Patris ejus fecerant domum negotiationis (Joan. ii).

(Vers. 16 et 17.) *Perussus est Ephraim: radix eorum excicata est: fructum nequaquam facient: quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. Abijciet eos Deus (d) meus, quia non audierunt eum: et erunt vagi in nationibus.* LXX: *Doluit Ephraim radices suas: arfactus est, fructum nequaquam afferi: quia et si genuerint, interficiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos Deus, quia non audierunt eum: et 104 erunt vagi in nationibus.* Metaphoram sumit ab arbore, cujus si radices aruerint, fructum afferre non poterit, et si paululum fecerit, statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de Ephraim, cujus radix aruit, quia Deum, in quo fundatus erat, perdidit, sive patres suos Abraham, Isaac, et Jacob, in quibus radicem miserat, habere non meruit: et propterea fructum justitiæ non facit; quod et si fecerit, interficiam, inquit, amantissima uteri ejus, juxta id quod supra dixerat: *Si enutrierint filios suos, absque liberis eos fundam in hominibus: unde et abiecit eos Deus, et fecit ire captivos. Et erunt vagi in nationibus.* Possumus hoc ipsum et

assentiantur. Sunt autem illa numero quadraginta sex, quorum quindecim Longobardici characteribus exarata, et monasterio Montis Cassini accepta, anorum sunt non minus noningentorum. Locus est Joan. xvi: *Veni enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam.*

(d) Palatini mss. reticent, *meus.*

de omnibus Judæis dicere quorum quia principes a Deo recesserunt, comovesentes populum, ut eum ad mortem expellerent: propterea eiecit eos de domo sua, et non addet, ut ultra diligat eos. Percussit radicem eorum et excicavit, et fructum ultra non facient: quod et si fecerint, et visi fuerint Scripturam sanctam, Legemque meditari, et quasi a) amantissimos filios aliquid scientiæ atque doctrinæ de suo corde protulerint, adversante Domino; succidetur. Abiecit enim eos Deus omnium prophetarum, quia non audierunt eum: et vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non civitatem propriam. Unde et David loquitur in psalmo: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei: disperse illos in virtute tua* (Psal. xviii, 12). Et in alio loco: *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt, te Domine* (Psal. v, 13). De hac arbore etiam in Evangelio legitur: *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* (Math. iii, 10). Hereticos fructus facere non posse virtutum, quia Dominum perdidissent, super quo [Al. quod] juxta Apostolum radicati esse debebant et fundati (Ephes. iii), nemo dubitet: quod et si fecerint, et aliquos uteri sui fecunditate generant, Domine adversante, moriuntur. Sive quia fructus eorum sunt universa quæ fingunt, et de suo corde generant, arefient et peribunt: et erit **105** cunctis perspicuum, siccam radicem fruges afferre non posse. Isti abijcitur, immo abieci sunt a Deo: quia non audierunt eum dicentem: *Ne transferas terminos quos posuerunt patres tui* (Deut. xix, 14). Et ideoque vagi erunt in nationibus, nunc ad has, non ad illas sententias transeuntes: dum non eis placet, quod semel repererint, sed semper vetera mutant novis, et ethnicorum imitantur errores.

(Cap. X. — Vers. 1.) *Vitis frondosa Israel: fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria: juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris LXX: Vitis frondosa Israel: fructus abundans in ea: secundum multitudinem fructuum suorum multiplicavit altaria: juxta bona terræ eorum edificabunt titulos.* Pro vite frondosa, Aquila interpretatus est, *ἐνεργον*, quam nos *agrosam*, vel (b) *ἔξοιον*, possumus dicere, eo quod vini perdat saporem: Symmachus (c) *ὑπομαρτύριον*, quæ tota in frondibus creverit. Vites quæ putate a vitinore non fuerint, in flagella frondesque luxuriant, et humorem quem debenerant in vina mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperdunt: istiusmodi vitis damosa est agricolis. Talis fuit Israel, crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolæ Deo

(a) Martiani, post Erasmus, *amantissimi filii*, in recto, contradicentibus mss. Pro *succiditur*, paulo post, mss. Florentie eodd. apud Victor., *succidentur*, quod comode referas ad eos, qui protulerint.

(b) Pro *ἔξοιον* quæ vox proprie *temulentum, vinique madidum* sonat, nostri mss. *ἔξοιον* legunt, quod omnino verius puto, ac velim, veteri lectione expuncta, substitui. Significat enim *evanescentem, elu-*

debitos. Dicamus et aliter: Vitis frondosa sive juxta Septuaginta *ἐνεργον*, id est, bonas habens propagines, et flagella fructifera, multos botros attulit, et uvaram fecunditatis, ramorum magnitudinem coæquavit: sed hæc quæ prius talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensam multitudinem: ut quanto plures haberet populos, tanto plura edificaret altaria, et abundantiam terræ numero vinceret idolorum. Pro simulacris, Septuaginta verterunt *στῆλας*, quas nos *statuas*, vel *titulos* appellamus, qui proprie demonum sunt, aut hominum mortuorum. Ita et heretici dum essent in Ecclesia plantati, et crescerent in domo Dei, vocabantur vinea Sorec, et afferbant uberrimos fructus: postea vero quanto plures facti sunt, tanto sibi multiplicaverunt altaria, **106** et quanto altari quod verum est, plures errorum sui aras exstruerent, et juxta ubertatem terræ suæ exuberaverunt simulacris. Hereticorum terra fecunda est, qui a Deo acumen sensus et ingenii percipientes, ut bona nature in Dei cultum verterent, fecerunt sibi eis his idola. Nullus enim potest heresim struere, nisi qui ardentis ingenii est, et habet dona naturæ; quæ a Deo artefacte sunt creata. Talis fuit Valentinus, talis Marcion, quos doctissimos legimus. Talis Bardesanes, cujus etiam philosophi admirantur ingenium. Isti ergo terræ suæ bona verterunt in titulos mortuorum, quia omnia doctrina eorum non ad viventes referunt, sed ad mortuos, tam eos quos colunt, quam illos quos decipiunt.

(Vers. 2.) *Divisum est cor eorum: nunc interibunt: ipse confringet simulacra eorum depopulabitur aras eorum.* LXX: *Diviserunt corda sua: nunc peribunt ipse suffodiet altaria eorum: affigentur, tituli eorum.* Tradunt Hebræi hujuscemodi fabulam, suspitionem suam Scripturarum auctoritate confirmantes: Quamdiu et reges et populi pariter vitulos aureos adorabant, et habebant in impietate consensum, non venit captivitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee, de quo scriptum est (IV Reg. xvii), quod fecerit quidem malum Osee in conspectu Domini, sed non sicut reges Israel, qui fuerunt ante eum, cujus nonno ante Salmanasar, rex Assyriorum, cepit populum Israel, et eduxit eos in Assyrios, et habitare fecit juxta flumen Gozan in civitatibus Medorum. Quæritur ergo quare sub pessimis rebus (d) captivum fuerint, sed sub eo qui cœperat ex parte aliqua ad meliora converti? Ad quod hæc inferunt: excusabat se primum populus, et dicebat, Regum paremus imperiis nec possumus eorum resistere tyranni: colimus vitulos quos adorare compellimur. In diebus autem Osee ab eodem regem præcepit, ne tanto studio

tum, sive perdentem alieujus rei saporem. Hocque ipsum est, quod Hieron. notat, dicitam ab Aquila vineam agrosam, quæ exolesceret, seu peredit saporem vini.

(c) Vitiose legebatur antea *ὑπομαρτύριον*, quod nostri mss. emendant. Thema est *ὑπομαρτύριον*, quod *silvescere*, aut *luxuriare* arborum proprie sonat.

(d) In nostris mss., *captivi non fuerint*.

vituli colerentur, sed qui vellet iret in Jerusalem, et in Templo sacrificaret Deo; huic, aiunt, sententia populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicitur: *dicimus est cor eorum*, hoc est, regis et populi, **107**: et nulla excusatione ramentante, nunc interibunt, et tradentur aeternae captivitati; statim enim ut populus discessit a rege, venit interitus. Quodque sequitur: *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit: *arasque depopulabitur*, non quia Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit. Hereticorum inter se corda divisa, et contrariis repugnare sententiis, etiam ipsi non negant, dum diversa sentiunt. Unde disperdentur, et confringent, sive suffodiet Dominus simulacra, vel altaria eorum, quae de suo corde fixerunt, et vastabit titulos quibus singuli suis appellantur nominibus, et vocaberunt nomina sua super terras suas, ut nequaquam Christi Ecclesiae, sed illius vel illius esse dicantur.

(Vers. 3 et 4.) *Quia nunc dicit, non est rex nobis: non enim timemus Dominum, et rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis fœdus, et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri. LXX: Propterea nunc dicit, non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces: disponet testamentum, orietur sicut gramen iudicium super desertum agri.* Postquam confregit Deus simulacra Israel, et depopulatus fuerit aras, vel statuas eorum, et extrema captivitas venerit, dicent: *Non est rex nobis.* Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addit: *Nunc dicit, quando vastabuntur, quando sentient Osee regem ultimum a se esse sublatum ideo rex ablati a nobis est, quia non timuimus Dominum verum regem: homo enim rex prodesse qui poterat? Dicitis quid vultis, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quae vertentur in contraria, fœdus ferietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post fœdus, quod Septuaginta interpretati sunt, testamentum, germinabit vobis, non seges fecunda frumenti, non saltem iumentorum cibus, hordeum, non legumina, varia,*

LIBER TERTIUS.

109-110 Non ignoro, Pammachi, difficilem me duodecim Prophetarum opus [A] opusculum eudere, certe (a) interpretatum Latinis, et quod magis temeritatem nostram possit arguere, quam scientiam prode-re. Sed quia tibi hortanti, immo imperanti, negare nihil possumus, et proferentium viribus in gazophylacium Dei, multorum divitias duo mulieris pauperis aera superarunt (Luc. XXI): quidquid possumus, pri-

(a) Malim utique in interpretatum uno verbo describi. Quamquam Victorius, certe interpretatum, inquit, idem est, quod Graece dicitur, ἀρβύλος ἡρακλειστὸν, d' ἰλιγγίτης interpretatum. At vero luculenter Hieronymus superioris praefatione libri ad Pammachium:

A non vites quae fructus **108** annos in musta desudant, non poma arbores germinant, quae humorem terrae in varios mutant sapes; sed orietur vobis amaritudo, immo amaritudinis iudicium, sive ἄρβυλος, quam Latine in gramen vertimus. Est enim genus herbae calamo simile, quae per singula gaeicula fructuorum sursum et radicem militi deorsum, rursusque ipsi fructus et virgulta alterius herbae seminaria sunt, atque ita in brevi tempore si non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Haec diximus juxta LXX interpretes, ceterum in Hebraico nos (WN) scriptum habet, quod in amaritudinem vertitur, hoc est, amaritudinis iudicium, de quo et Dominus loquitur in Evangelio: *In iudicium ego in mundum istum veni* (Joan. IX, 39): et de aliis scriptum est, quod recipiant amplius iudicium (Marc. XI). Discipuli quoque contrariorum dogmatum, cum eorum fuerint contrita mendacia, et aere lucae subversi, sero dicent: Non habemus reges qui nobis prius imperaverant, quibus desipientibus, Dominum non timuimus; quid enim nobis profuit illos sequi, quorum in necessitate non sentimus auxilium? Haec loquentur quarentes aliquam excusationem, ut non per se, sed per doctores pessimos errasse videantur. Unde et LXX verba eorum, excusationes falsas translulerunt, quas propheta devitat, dicens: *Ne declines cor meum in verba malitiae, ad excusandas excusationes in peccatis* (Ps. CXI, 4). Libenter vitis nostris applaudimus, et superati voluplatibus, oblatum carnis infirmitatem, aut dura majorum imperia: unde verba et visiones hereticorum inutilis erant. Et ferient fœdus, nequaquam cum Deo, sed cum amaritudine, quae cum dies iudicii advenit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverunt in gaudio, metant in lacrymis: qui riserunt, fleant: qui habuerunt consolationem, luceant.

B (Vers. 5 et 6.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae, quia luxit super eum populus ejus: et editi ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori, confusio Ephraim capiet: confundetur Israel in [A] voluntate sua, LXX: Apud vitulum domus Dei morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus: quia translata est ab eo, et ipsam in Assyrios ligantes, tulerunt munera regiarum in domo. Ephraim suscipiet confusionem: confundetur Israel in consilio suo.* Quae sit Bethaven, pro qua LXX translulerunt domum Dei, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ultor, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariae, quas cum irrisione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit: ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sentiendum, non intulit, luxit super eis populus, sed, super eo, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare editi ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebraei vitulos aureos a sacerdotibus **111** (d) furto esse sublatos, et pro his aeneas et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cetera Assyrii regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant editi, quod fraus eorum nequaquam potest argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *editi ejus*, id est, vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria: quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur,

D mum Deo, deinde tibi, qui Dei es, (b) solvimus: illiusque semper versuculi recordamur: *Pollis et ipse facit nova carmina.* Cumque apertum factorem pro iure amicitiae esse te gaudeam, tacitum eruditionis tuae iudicium pertimesco: magisque te laudantem, quam adversarios detrahentes metuo. Illis enim emulatio detrahit fidem, et non tam iudices quam accusatores vocandi sunt. Tu autem qui (Al. quod)

Sunt inquit, qui audacter nos facere asserant, quod arripimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare ausus est.

(b) Duo mss., tibi, qui Dei es pontifex, solvimus.

diligis, nequaquam personarum, sed rerum promissententiam: quamquam et amor recipiat errorem, pulchrumque sit illud (a) Θεοφράστου, quod Tallius magis ad sensum, quam ad verbum interpretatus est, τὸ πῶλον τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλοῦμενον, id est, amantium caeca iudicia sunt. Attamen in istam partem (b) peto magis ut laboris, non odio, sed amore. Tertium in Osee prophetam dictamus librum, et ad vaccas Bethaven usque pervenimus: nobisque interpretationis vela pandentibus, tu debes propheticum illud dicere: *A quatuor ventis caeli veni, spiritus, ut celeri cursu (c) varios insidiantium scopulos transeantes, merces Dominicas, ex omni parte saviente naufragio, ad portus tutissimos perforamus.*

(Vers. 5 et 6.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae, quia luxit super eum populus ejus: et editi ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori, confusio Ephraim capiet: confundetur Israel in [A] voluntate sua, LXX: Apud vitulum domus Dei morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus: quia translata est ab eo, et ipsam in Assyrios ligantes, tulerunt munera regiarum in domo. Ephraim suscipiet confusionem: confundetur Israel in consilio suo.* Quae sit Bethaven, pro qua LXX translulerunt domum Dei, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ultor, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores Samariae, quas cum irrisione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit: ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sentiendum, non intulit, luxit super eis populus, sed, super eo, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare editi ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebraei vitulos aureos a sacerdotibus **111** (d) furto esse sublatos, et pro his aeneas et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera cetera Assyrii regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant editi, quod fraus eorum nequaquam potest argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *editi ejus*, id est, vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria: quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur,

(a) Idem ms. illud Θεοφράστου, aequo bene.
(b) Brixiana, inquit Victorius, exemplaria legunt: *Attamen in istam partem peccato magis, ut laboris non odio, sed amore: quae lectio non displicet. Estque sensus: Cum in aliorum scriptis iudicandis odio, vel amore peccare quis magis solent: tu in istam partem, mea diducendo, magis peccato ut laboris non odio, sed amore.*
(c) Rectius ferme nostri mss. avaros, pro varios legunt.

A perspicue sequens versus ostendit: *Siquidem ipse in Assur delatus est, munus regi ultori.* Statimque sequitur: *Confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua, sive in consilio suo.* Deprehensa enim fraus deauratorum vitulorum regi Israel litteris indicatur, et unde se placere aestimaverant, in parte maxime confunduntur, et offendunt eos quibus munera miserant, aestimantes (Al. aestimantium) non furto sacerdotum, sed fraude regum alio consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Manahem regi Assyriorum Phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei praebere auxilium, inter quo nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse (c) directos. Pro Jarib in presenti loco Symmachus interpretatus est (f) ὑπερμαχόν, id est, presuli et defensori. Juxta spiritalem intelligentiam laborandum est, quomodo omnia hereticis coaptamus. Vaccas Bethaven, sive, domus Dei, quod interpretatur labor, coluerunt heretici, qui se in custodia mandatorum Dei, hoc est, Samaria habitare iactabant, dieque iudicii quando germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri, iugebit populus super eum, hoc est super vitulum, et super dogma perversum, quod putabat Deum. Sed et editi, non dixit, exsultabant, sed exsultaverunt, ad praeteritum tempus referens super gloria sua, qua quondam gloriosius confixerant, eo quod migrasset populus a Deo, sive quod ipsa gloria Dei migrasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quidquid autem loquuntur heretici, et pulchro sermone componunt, **112** mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes, unde confusio eos capiet in aeternum, et confundentur in voluntatibus suis. Quidam et supra et in presenti loco in commentariis suis scriptum reliquit, regem Jarib, id est, ultorem, Christum intelligendum. Quod nobis omnino displicet. Impium enim est quod juxta historiam intelligitur de rege Assyrio, juxta tropologiam ad Christum referri,

(Vers. 7 et 8.) *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae, et disperdentur excelsi idoli, peccatum Israel. LXX: Projecti Samaria regem suum sicut cremum super faciem aquae, et auferentur arae Dei, peccata Israel. Prospanna, quam LXX et Theodotio πρὸς πῶλον, id est, cremum, transtulerunt aridas, (g) scilicet herbas siccaeque virgulta, qua camino et incendio preparantur, Symmachus posuit ἐπίμαξα, volens ostendere ferventis ollae superiores aquas, et in spumam bullasque assurgentes, quas Graeci πομφόλογας vocant. Sicut igitur spuma, qua*

(d) Fabulam hanc narrat Seden-Olam a quo Hieronymus hoc uno abudit, quod Sennacheribo regi fraudem factam tradit: quod Iudei libro illo dicunt Salmanassarum.

(e) Alii mss. delatos, alii derelictos preferunt.

(f) Quamquam idem est sensus, magis tamen placet Palatinor. codd. lectio ὑπερμαχόν.

(g) Ita mss. et Victor, Antea scilicet deerat. Leviora infra castigantur.